

ÖZ- SAVUNUCULUK HAREKETİ: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİYLE DEĞERLENDİRME

Deniz YÜKSEL¹
Veli DUYAN²

ÖZET

Öz-savunuculuk, engelli bireylere sosyal dışlanma durumlarında maruz kaldıkları olumsuz etiketlemelerden sıyrılabilecekleri ve kendilerini yenileyebilecekleri bir ortam sunar. Öyle ki, öz-savunuculuk grupları sayesinde hikayelerini paylaşabildiklerini, tam olarak anlaşıldıklarını ve "işe yarar" olduklarını fark ettiklerinde engelli kişilerin kendilerini iyi hissettikleri ve geleceğe dair daha umutlu oldukları da aşıkardır. Dolayısıyla, bu tarz gruplara öncülük edecek ya da danışmanlık verecek sosyal hizmet uzmanlarının söz konusu grupların oluşum ruhunu kabul ederek, onların kendilerini temsil edebilmelerini teşvik edici rolde olmaları engellilik alanında olumlu bir etki yaratacaktır. Kısaca, bu çalışma ile hem öz-savunuculuğun felsefesinin aktarılması hem de bu olumlu etkiye katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, öz-savunuculuk, sosyal hizmet

Self- Advocacy Movement: Evaluation With Social Work Perspective

Abstract

Self-advocacy provides an environment in which disabled people can get over negative labeling are exposed to in situations of social exclusion and renew themselves. In addition, when they see that they can share their story, they are fully understood and being "useful" through self-advocacy groups, it is clear that they are more hopeful, and feel good about the future. Therefore, social worker who will lead to these groups, or offer consultancy service, by accepting to the spirit of formation of these groups, will contribute to the positive effect of taking the encouraging role them to self-representation in the field of disability. In brief, the study is aimed at both to inform of philosophy of self-advocacy and to contribute to this positive effect.

Keywords: Disability, self-advocacy, social work

---

¹ Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, yukseld@ankara.edu.tr

² Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, duyanveli@yahoo.com

Giriş

"İnsanları değil, kavanozları etiketleyin"³

Engellilik olgusu, tarihsel süreç boyunca birçok yol kat etmiş, farklı kabuller içinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu yollardan biri, klasik bilim anlayışının kabul ettiği tıbbi modeldir. Bu model engelliliği bireyin yaşadığı patolojik bir durum, bir hastalık olarak görür. Dolayısıyla patoloji varsa tedavi edilmelidir anlayışı egemendir. Bu modele göre, engelli bireyin bakımından ailesi ve tıp uzmanları sorumlu tutulmuştur. Henüz engellinin kendilik algısına dair bir sorgulamanın yapılmadığının anlaşıldığı bu fikrin etkili olduğu dönemlerde, kişinin sosyalleşmesi ya da kendi kendini ifade etmesi üzerine kurgulanan türde hizmetlerden bahsedilmemektedir. Tıbbi modelin sosyal alanı göz ardı ettiği bu dönemlerden sonrasında 1970'lerden itibaren ise engellilik alanında sosyal modelin⁴ izleri görülmeye başlanmıştır. Bu anlayış, çevresel etmenlerin de engelliliği açıklayıcı bir unsur olarak tartışılmasını ve önerilecek hizmetlerin bu çerçevede programlanmasını talep etmektedir.^{1,2}

Toplumda engellilere yönelik önyargı, ayrımcılık ve dışlanma gibi negatif tutumlarla mücadele etmek için engellilerin toplumsal alana katılımı ve daha bütünleştirici uygulamaların yapılması hem fikir olarak hem de aksiyon olarak yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Savunuculuk ve öz-savunuculuk kavramları da bu tür bir fikri temelin çıktıkları olarak değerlendirilmekte ve günümüzde özellikle Türkiye'de yaygınlaşması gereken hareket alanı olarak sosyal hizmet kapsamında önem arz etmektedir. Öyle ki, kırılğan ya da baskı altında olduğu düşünülen bireylerin sosyal gelişimlerini iyileştirmek ve aynı zamanda çeşitli toplumsal grup, kurum ve toplum bünyesinde saygınlıklarını arttırmak sosyal hizmet mesleğinin amaçladığı konular arasında yer almaktadır. Bu bakış açısıyla, sosyal hizmet aile, çocuk, kadın ve yaşlılık alanlarından her türden engel gruplarına kadar birçok farklı hizmet türlerinde yasal savunuculuktan hizmet sağlayıcılığa kadar birçok rolde savunuculuk tipleri ile karşımıza

³ "People First" temsilcilerine ait bir slogan. Özgün hali: *"Label Jars Not People"*, <http://www.peoplefirst.org/>

⁴ Literatürde engelliliği açıklayan bir diğer model "insan hakları yaklaşımı" modelidir. Fakat hem öz-savunuculuk hareketinin ortaya çıktığı tarihsel bağlam göz önüne alındığında hem de metin içinde de ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi engelli bireylere yönelik bakış açısının (engellilerin tüm haklarını politik düzleme taşımak, bağımsızlıklarını savunmak gibi) benzer temele dayanmasından dolayı, bu çalışmada öz-savunuculuk oluşumu sosyal model ekseninde açıklanmıştır.

çıkılmaktadır.³ Bunlar arasında bir diğer savunuculuk şekli ise dezavantajlı grupların karar mekanizmalarını etkileyebilmeleri için güçlendirilmelerini amaçlayan öz-savunuculuktur.

Çalışmada, engelli kişilerle çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının öz-savunuculuk rollerinin ve ilgili hareketin felsefi temellerinin nelerden oluştuğuna dair bilgilerin açıklanmasının ardından engellilerle yapılacak grup çalışmalarında uzmanlar için yarar sağlayacak konuların paylaşılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle, öz-savunuculuk kavramı, engelli bireyler açısından önemi ve ortaya çıkmasındaki engeller literatürdeki çalışmalarla desteklenerek anlatılacak daha sonra öz-savunuculuk grupları hakkında genel bilgi verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Öz-Savunuculuk

Öz-savunma kavramı, engellilerin kendi haklarını savunabilme ve aynı zamanda diğer engellilerin haklarını savunmalarına da destek olabilme anlayışı üzerine temellenmiştir. Diğer bir deyişle, öz-savunuculuk, engelli bireylerin yapabilirliklerini keşfetmelerinde onlara yardımcı olunması anlamına gelmektedir. Bahsi geçen savunuculuk ifadesi, öncelikle sorumluluklarının farkında olma ve bunları toplumsal yaşayış içinde açıkça dile getirebilme anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, öz-savunuculuk bireyin yaşamı ile ilgili kararları kendisinin alması imkanının olduğu fikrine hazır olduğu noktada kendi kaderini tayin hakkı ile kesişmektedir. Aldıkları kararlar ve bu kararların neticelerinin sorumluluğunu üstlenerek süreci yönetebilme gücü yine bu minvalde değerlendirilebilmektedir.⁴ Goodley⁵ ise öz-savunuculuğu, ortaya çıkışı ile birlikte ele alındığında daha iyi anlaşılacakla birlikte, engellilik üzerinde hüküm süren “baskıcı” anlayışa bir meydan okuma olarak tanımlamaktadır.

Öz-savunuculuk oluşumu, temel felsefesini engelli ve engelsiz tüm bireylerin birlikte uyum içinde yaşamlarını devam ettirebilmelerini sağlayacak yenilenme ve değişim süreci olarak kurgulamaktadır. Böyle bir anlayış üzerine kurulu olan hareket kendi kaderini tayin hakkı ile birlikte seçim yapma noktasında bireylere daha fazla imkan yaratmaya ve aynı zamanda engellilerin kendilerini “daha iyi” ifade edebilmeleri için bilgi ve beceri sunmaya odaklanmıştır. Bu noktada öz-savunuculuk hareketinin odaklandığı temel ilkeler şunlardır:⁴

1. Özgürlük: Önceden belirlenmiş bir hizmet programı seçmektense engelli bireyin kendi ihtiyacına uygun ve hayal ederek planladığı bir modeli seçmesi.
2. Yetki: Engelli bireyin aldığı maddi desteğin en azından bir miktarını kontrol edebilmesi.
3. Destek: Yeterli kaynağın ve uygun personelin planlanarak, engelli bireyin günlük yaşantısında desteklenmesi.
4. Sorumluluk: Bireyin toplumda değerli bir rolü olduğunun kabul edilmesi ve kamu hesap verebilirliği anlamına gelmektedir.

Kendi kaderini tayin hakkı ile öz-savunuculuk arasındaki karşılıklı ilişkiye yakından bakıldığında, bu ilişkinin belli bir döngüsellik içinde ortaya çıkmakta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, daha öncesine kadar kendi tercihleri hakkında söz söyleme imkanı bulamayan bireylerin kendilerini açıkça ifade ettikleri bir zemin ortaya çıkmıştır. Buradaki iki temel vurgu olan kendi tercihleri ve bunları ifade etme hali, kendi kaderini tayin ile öz-savunuculuğun ancak birlikte var olduklarında dezavantajlı birey ve gruplar üzerinde işler hale gelebileceğini de göstermektedir.

Goodley'e⁵ göre, bireysel modelde savunuculuk yapanlar destek görseler dahi bu destek kısıtlı kalmaktadır. Bireysel model, engelli bireyin karşılaştığı herhangi bir sınırlamayı onun sadece "kişisel gelişimini" etkileme şekli üzerinden açıkladığından ve bu durum öz-savunuculuk için gerekli kavrayışın eksik kalmasına sebep olacağından dolayı eleştirilmektedir. Engelliliği açıklayan sosyal model ise, hem bireysel hem de toplumsal yönlerden engellileri güçlendirmeyi amaçlayan bir model sunmaktadır. Güçlendirme ile olan ilişkisi, engelli bireylerin güçlü yanlarına odaklanmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Literatürde bunu destekleyen teori ve modellerden hem "nedensel eylemlilik"⁵ teorisi hem de sosyo-ekolojik model, engelli bireylerin kendi yaşamlarına aktif olarak katılımlarının gerekli olduğunu savunmaktadır. Sosyo-ekolojik model öz-savunuculuk için birey ve çevre arasındaki karşılıklı dayanışmaya vurgu yaparken, "nedensel eylemlilik" teorisi kendi kaderini tayin felsefesine uygun olarak çevreye daha eylem odaklı bir görüntü üzerinden bakmaktadır.⁶ Dolayısıyla çevre ile etkileşimini sürdürürken

---

⁵ Literatürde "causal agency" olarak geçmektedir. Söz konusu kavram, dar manasıyla, engellilerin sebep sonuçlarının sorumluluklarını üstlenerek eyleme geçmelerini ifade eder.

hala daha kişiselliğini muhafaza eden engelli bireylerin, değişimi ancak etraflarındaki olanak ve olanaksızlıkları dile getirerek gerçekleştirebilecekleri söylenebilir.

Sosyo-ekolojik modelin öz-savunuculuk hareketi açıklaması araştırma bulguları tarafından da desteklenmektedir. Örneğin; gelişimsel bozuklukları olan yetişkinler açısından öz-savunuculuğun hem bu bozukluğa sahip olan yetişkinler üzerinde (liderlik becerilerinin gelişmesi) dönüştürücü etkisi, hem de aile ve diğer destek grupları, toplum (akademik çevre ve yardım veren kurumlar), yerel projeler ve diğer girişimler aracılığıyla topluluk üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Toplulukların bireyler üzerindeki etkisi ise dünya çapındaki öz-savunuculuk grupları sayesinde bu oluşumdan ve hareketten ilham almaları ile mümkündür. Daha açık bir ifadeyle bu grupların topluluklar üzerindeki etkileri, hem akademik ortamlarda konuya ilişkin farkındalığın artması hem de siyasilerin ve sivil toplum kuruluşlarının dikkatini çekmesi ile açıklanabilir. Dolayısıyla, sosyal hizmetin temelinde yer alan birey ve çevre etkileşiminin önemi ve gerekliliği öz-savunuculuk için de geçerli olmaktadır. Ayrıca, öz-savunuculuk sayesinde ortaya çıkan dönüşümsel etkinin bir başkasının gelişimine ne ölçüde katkı sunulduğu ve karşılıklı dayanışma ile ilgili olduğu da anlaşılmaktadır.⁶

Bu harekete yakın olan “Karşılıklı Destek Modeli” de öz-savunuculuk hareketine dayanmaktadır. Söz konusu bu model, engelliler arasındaki etkileşimin ve sunulan desteğin ortaya çıkardığı güçlü yönleri ile ilgilenmektedir. Bu özelliği ile de öz-savunuculuk hareketine derinlik katmaktadır. Aynı zamanda, artık kökleşmiş hale gelen ayrımcılık ve baskıyla mücadelede bu modelin uygulanması önerilmektedir.⁷Görüldüğü gibi, engellileri ya da her türlü sosyal dışlanmaya maruz kalan grupları destekleyen bu tarz bütünleştirici modeller bir bakıma öz-savunuculuk ruhu ile birleştiğinde anlam kazanmaktadır.

Başlıca Engeller

Tarihsel sürece bakıldığında, öz-savunma hareketinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte bölgesel kuruluşların hizmet dağıtım sistemlerinin içeriklerini belirlerken daha özenli olmaya başladıkları görülmektedir. Bunun yanında, hizmetlerini şekillendirirken kendi kaderini tayin hakkı konusunda edindikleri temel bilgileri kullanan öz-savunuculuk gruplarının engellilere yönelik destek vermede

eskisinden daha etkili oldukları bir gerçek olmasına rağmen bu oluşumun gelişmesinde karşılaşılan birtakım engeller de bulunmaktadır. Öz-savunucuların karşılaştığı ilk engellerden biri deneyim eksikliğidir. Öyle ki, hareket, ABD’de 1970’li yıllardan itibaren var olmasına rağmen, engelliler ancak 1990’lara gelindiğinde öz-savunuculuk hareketi içinde tam manası ile yer alabilmişlerdir.⁴

Engellerden bir diğeri, öz-savunucuların toplum tarafından yeterli destek görmemesidir. Bu desteği kısıtlayan sebeplerden biri korkudur. Her ne kadar çeşitli kamu spotları veya toplum bilinçlendirme çalışmaları ile farkındalık çalışmaları yapılsa da toplumda kendisinden “farklı” olandan çekinme hali var olan bir gerçekliktir. Toplum desteğini kısıtlayan bir diğer sebep, sorumluluktan kaynaklanan kaygılardır. Engelli birey kendi kendine karar aldığı zaman, sorumlu olan aile üyeleri ya da çevresindekiler onun aldığı kararlardan kaygı duyabilmektedir. Aynı zamanda, maddi kontrol duygusunun da toplum tarafından verilecek desteği engellediği ya da kısıtladığı belirtilmektedir. Engelli bireylerin para yönetiminde başarı sağlayamayacakları düşünülmekte ve dolayısıyla bu durumdan endişe edilmektedir.

Öz-savunuculuk hareketinin engellerinden bir diğeri ise, liderlik becerilerinden yoksunluktur. Kendini ifade edebilme ve karar verme konumunda olmak için belli bir takım kişilik özelliklerine sahip olunması beklendiğinden aksi durumda savunuculuk hareketi tam etki sağlamamış kabul edilmektedir.⁴ Bu noktada, engelli bireyleri öz-savunuculuk hakkında bilgilendirme ihtiyacı doğmuştur. Fakat okullarda bunun ihmal edildiği görülmektedir. Çünkü engellilerin ihtiyaçlarını anlamak zaman ve emek isteyen bir süreç olarak kabul edildiğinden, bundan kaçınılmaktadır.⁸

Başlıca Faydalar

Öz-savunuculuk gruplarının engelli bireyler üzerinde yarattığı olumlu değişimlere dair birçok araştırma bulgusu vardır. Örneğin, Anderson ve Bigby⁹ tarafından grup liderleri ve bu grupları destekleyen kişiler ile yüz yüze görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirilen çalışmada bir öz-savunuculuk grubunda yer alanların kendileri için “meslektaş dayanışması, mülkiyet ve kontrol; değişim için imkan yaratma (güç ve statü sahibi olma, harekete geçme, eğlenme, başkalarına yardım, rahatlama, arkadaş sahibi olma)” anlamları taşıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yine, engelli bireylerin bu gruplar sayesinde “öz-savunucu, uzman, çalışan insan, bağımsız kişi”

olarak tanımladıkları pozitif kimliklere sahip olmayı başardıkları, diğer bir deyişle kendilerini bu kimlikler üzerinden tanımlamaya başladıkları sonucuna varılmıştır.

Öz-savunuculuk kimliğinin, engelli bireyin çevresinde karşılaşılabileceği dışlanma ve zorbalık gibi birtakım engelleyici toplumsal sorunlarla baş etmesinde kilit rol oynamaktadır. Şöyle ki, engelli kişilerin hem topluma uyum sağlama hem de sunulan hizmetlere ulaşma süreçlerinde ihtiyaç duyacakları temel haklar konusunda bilinçlendirilmeleri bu grupların temel amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca, söz konusu gruplar sayesinde kendi yaşam deneyimlerini birbirlerini paylaşma ortamı bulmaktadırlar. Benzer bir biçimde, seyahat etme, farklı sosyal gruplara dahil olma kendilerini “bağımsız”⁹ hissetmelerini sağlamaktadır.

Stuntzner ve Hartley⁸, engele uyum sağlama süreci ile baş etmeyi öğrenmenin birçok farklı boyutu olduğuna ve zamanla da bu deneyimlerin değişebileceğine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte belli becerilerin edinilmesinin sağlanması engelli bireylerin yaşamlarını daha da kolaylaştıracaktır. Bu noktada öz-savunuculuk yapmak engellilere, (1) engelleri ile nasıl daha etkili bir şekilde başa çıkabileceklerini öğrenme; (2) yardımlar hakkında bilgi sahibi olma ve ihtiyaçlarını belirleme; (3) eğitim, istihdam, sağlık, barınma (bağımsız yaşam) gibi konularda diğerleri ile iletişime geçme; (4) toplumsal ve mesleki anlaşmazlık ve tutumları dile getirme; (5) ayrımcılık ve damgalama ile mücadele etme; (6) özellikle başka engelleyici durumlar yaşadığında kendisine fayda sağlayacak kararlar alma gibi çok önemli hususlarda imkan sağlamaktadır.

Son olarak, bu tür gruplar sayesinde üyeler “kendileri olma” imkanı elde edebildikleri, ayrımcılık ya da diğer olumsuz atıflara maruz kalmanın doğurduğu birtakım güçlüklerle baş edebildikleri, olumsuzlukları iyileştirebilme ve iyiye dönüştürebilme imkanı buldukları bir ortam bulmaktadır. Öncesinde de belirtildiği gibi, öz-savunuculuk oluşumu, zihinsel engellilerin pasif ya da yetersiz olduklarına dair temel görüşlerle mücadele ederek bunun yerine daha olumlu bir sosyal kimlik inşa etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu tarz grupların özellikle üyeleri güçlendirme üzerinde ve yeterlilik hissinin oluşmasında büyük bir katkısı olmaktadır. En önemlisi, böyle bir desteği alan üyelerin akranları için de böyle bir değişimi talep etmelerinin kaçınılmaz olmasıdır.⁹

İlk çıkış niyetine bakıldığında her ne kadar toplumsal hak ve eşitlik mücadelesinden izler taşıyor gibi görünse de öz-savunuculuk gruplarının toplumdaki kalıp yargılarla mücadele ederken sosyal bir hareket ya da engelli aktivizmine dayanan bir oluşum şeklinde hareket etmektense, günümüzde bu grupların, toplum tarafından yaratılan olumsuz algıları yıkma gücünü sosyal kimliklerine dahil etmeye çalışan yapıcı ve pozitif bir çalışma etrafında mücadele verdikleri anlaşılmaktadır.⁹ Bu kısımda hareketin ortaya çıkış sürecinden ve somut olarak şekillenişinden bahsedilecektir.

“Önce İnsan” Hareketi

“Önce İnsan”, dünyada bilinen en eski, en büyük ve en etkili öz-savunuculuk faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Avustralya’dan Kanada’ya kadar dünyanın birçok yerinde grupları mevcuttur. Bu gruplar zihinsel yetersizliği olan bireyler tarafından kurularak yürütülmektedir. Grupların kurulmasının temelindeki itici güç, engellilerin başarılı olacağına inanmayan, sadece dış görüntüleri ve bakımı ile ilgilenen kişi ya da uzmanların takınmış oldukları tavırlardır. “Sesini Yükselt” (*Speaking Up*) grubu da bu minvalde kurulmuştur; zihinsel engelli bireylerin, kendi gereksinimlerinin neler olduğunu, “*ne gibi göründüklerini ya da görünmediklerini*” kendi seslerinden hizmet sağlayıcılarına duyurmayı amaçlamaktadır.¹⁰

“Önce İnsan” hareketi, öz-savunuculuk hareketi olarak da bilinmektedir. Oregon’da, 1974 yılında öz-savunuculuk için planlanan konferans, hareketin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Gruba destek veren bir sosyal hizmet uzmanı:¹¹

“Öz-savunuculuğun öncülerinden biri – ismini unuttum-süreklili olarak “engelli” ve “sakat” kelimelerinin kullanılmasına karşıydı. “Önce bir insan gibi muamele görmek istiyorum” dedi. Bundan sonra da grubun ismi, Oregon’ın Önce İnsanı oldu.”

Hareketin Dünya’da farklı ülkelerde benzer faaliyetlerle yayılmaya başladığı görülmektedir. Örneğin, İsveç Aile Derneği, kendi bünyesinde aktif olan genç yetişkinler için ulusal bir konferans düzenlemiştir. Bu konferans engelli bireylerin mesleki eğitimi, korunaklı iş yerlerindeki ücretler ve boş zamanlarını geçirebilecekleri etkinlikler hakkında tartışmalar yapması için bir ortam sağlamıştır. Diğer taraftan İngiltere ise 1972 yılında, Spastikler Derneği’nin

sponsoru olduğu ve 'Zihinsel Engelliler için Kampanya' adı altında organize edilen bir konferans düzenlemiştir. Kanada, ilk öz-savunuculuk konferansını 1973'te Britanya Kolombiya'sında düzenlemiştir. Bu konferansa Oregon'dan, gelişimsel bozukluğa sahip birçok birey katılmıştır. Bu konferanstan sonra, Oregon kendi konferansını planlayarak bir toplantı organize etmiştir.¹² Diğer bir örnek olan Japonya'da resmi olarak bilinen ilk öz-savunuculuk grubu, öğrenme bozukluğu olan kişilerden oluşan Sakura⁶ (Sakurakai) altında 1990 yılında kurulmuş ve söz konusu hareket bu tarihten itibaren ülke genelinde yayılmaya başlamıştır.¹³

Türkiye'de⁷ ise özellikle öz-savunuculuk olarak şekillenmeye de nitelik olarak bu içerikteki çalışmalar, 1950 yılında kurulan Altı Nokta Körler Derneği ve ilerleyen yıllarda açılan önemli engelli dernekleri ile çeşitli sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ile ortaya çıkmıştır. Günümüzde yurt dışındaki birçok bağımsız yaşam merkezi ile Türkiye'deki inisiyatiflerin işbirliğinde bu tarz uygulamaların gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Grup Kurma Süreci

Öz-savunuculuk grupları, dört farklı model içinde oluşum göstermektedir. Bunlardan biri, dış faktörlerden etkilenmemesi diğer bir deyişle otonom bir yapıda olmasıdır. İkincisi, kurum bünyesi içinde faaliyetlerine devam eden modeldir, üçüncüsü ise; güç birliği modelidir. Bu model, engelliler arası (*cross-disability*) olarak tanımlanan farklı engel gruplarının bir araya gelerek ortak sorunlar için mücadele etmelerini amaçlayan bir fikri içermekte ve engellilerle birlikte çalışmaktadır. Son grup modeli olan hizmet sistem modeli ise kendi kurumları içindeki öz-savunuculuk gruplarını destekleyen hizmet sağlayıcılarından meydana gelen oluşumu temsil etmektedir.⁶ Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarına yol göstermesi adına hizmet sistem modeline uygun öneriler verilmiştir.

Öz-savunuculukta "ilk adım" engelli bireye farkındalık kazandırmaktır. Söz konusu farkındalık engellilik halinin kabul edilmesini de içermekte ve böylelikle yapılması planlanan çalışmada

⁶ Türkçe'de kiraz çiçeği anlamına gelmektedir, Japon kültüründe yeniden doğuşu simgeleyen mistik ve özel bir manaya sahiptir

⁷ Down Sendromu Derneği tarafından 2017 yılında, "Benim Sesim, Benim Toplumum" başlığıyla bir öz-savunuculuk eğitim projesi yürütülmeye başlanmıştır. Kaynak için bkz.:<http://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-degisim/benim-sesim-benim-toplumum>

bireyin ileriye dönük gerçekçi hedefleri sınırlanmadan ortaya koyabilmesi amaçlanmaktadır. Benliğin kabulü olarak da açıklanabilecek bu aşama engelli bireyin istekli olması ile kolaylaşacaktır. Ancak bu öz kabul ve farkındalık sağlandığında kendi haklarını bilme, problemlerini çözme becerisi kazanma ve kendine güvenme adımları sırasıyla aşılabilmektedir. Dolayısıyla bu çerçevede yapılandırılacak bir grup çalışmasında sosyal hizmet uzmanının bu basamakları dolaylı ya da doğrudan (uzmanın danışman ya da grup lideri olduğu durumlar) göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu noktada Worrell¹⁵ tarafından önerilen süreç faydalı olacaktır. Süreçte izlenecek adımlar aşağıda belirtilmiştir:¹⁵

- Bilgi sağlama: Grup üyelerinin, alanında yetkili bir konuşmacıyı ya da toplum aktivisti gibi kişileri davet ederek grubun yönelmek istediği alanlarla ilgili bilgi edinmesini içermektedir.
- Karar verme: Grup kurma sürecinin her aşamasında alınacak kararların üyelere bırakılması önemli bir noktadır. Zira, üyelerin bağımlılık geliştirmelerini engellemek ve olumsuz kendilik imajı oluşturmalarının önüne geçmek için karar verme sorumluluğu üyelere bırakılmalıdır. Hali hazırda, öz-savunuculuk gruplarının öne çıkan temel özelliklerinden biri de budur.
- Grup yapısını oluşturma/geliştirme: Grubun organize olması için gerekli toplantı ve diğer etkinliklere dair bilgilerin paylaşılması, grubun amaçları ve önceliklerinin belirlenmesi grubun sistematik olarak ilerlemesini kapsamaktadır.
- Plan yapma: Her bir aktivite için plan yapma, aktivitelerin hedeflerini belirleme ve bütün grup üyelerinin bu sürece dahil olduğundan emin olma dikkate alınması gereken diğer bir noktadır.

Öz-Savunuculuk Grubu Oluşum Aşamasında Karşılaşılabilecek Zorluklar

Öz-savunuculuk gruplarının oluşum sürecinde birtakım olumsuzluklarla karşılaşılabilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:¹⁵

1. Kırılganlık:

Engelli bireylerin değişimden “korktukları” ve mevcut durumlarını korumaya odaklandıkları ifade edilmektedir. Dolayısıyla, sonunun iyi

olacağından emin olmadıkları belirsiz durumlara girmektense kendi bildiklerini sürdürmeyi tercih etmektedirler. Worrell¹⁵ engelli bireylerin dış meselelere karşı (kendilerini ilgilendirmeyen) “kayıtsız” oldukları inancının doğru olmadığını belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının yakından çalışması ile söz konusu “kayıtsızlığın” temelinde yukarıda bahsi geçen korkunun yattığı fark edilecektir. Ayrıca, uzmanın, grup üyelerinin zorlandığı durumlarda üyelere inarak ve bu inancını söz ve davranışlarıyla sürekli göstererek destek sağlaması önerilmektedir.

2. Kısıtlı olanaklar:

Üyelerin birlikte karar alırken fazla seçenekleri bulunmamaktadır. Aynı zamanda seçeneklere ulaşmak her zaman için kolay olmayabilmektedir. Yetersiz bilgiden kaynaklı olarak yanlış bir karar verilebileceği için farklı seçeneklerin danışman tarafından gösterilmesi gerekebilmektedir.

3. Kaybetme ihtimali:

Grup üyelerinin hem kendilik algısı hem de başkaları hakkındaki olumsuz inanç kalıpları kendisi ve diğer grup üyelerinin motivasyonunu sekteye uğratabilir. Dolayısıyla grup içindeki dayanışmanın devamlılığının korunmasına dikkat edilmelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının grup içinde öz-güveni artırıcı çalışmaları teşvik etmesi önerilmektedir. Yine, üyenin kendisinden beklenti seviyesi ve buna bağlı olarak kendi duygu ve düşüncelerine yönelik değer algısı sosyal hizmet uzmanları tarafından iyi analiz edilmelidir.

4. Öfkeyle baş etmek:

Engelli veya engelsiz tüm insanlar sahip olmaları gereken haklara erişemedikleri takdirde, diğer bir deyişle kendilerini engellenmiş hissettikleri durumlarda “öfke” durumu yaşayabilmektedir. Bu noktada, öfkeye sebep olan durum dışa yansıtıldığından farklı olabileceği için kişinin öfkelendiğinde aslında ne demek istediğinin anlaşılabilir, ihtiyacının ne olduğunun öğrenilmesi ve grubun sağlıklı ilerlemesini sağlayacak şekilde çözüm odaklı yaklaşımın tercih edilmesi önerilmektedir. Öz-savunuculuk gruplarına danışmanlık eden kişilerin bu süreci iyi yöneterek grubun sürekliliğini sağlamaya çalışmaları gerekmektedir.

5. Yoksulluk:

Karşılaşılabilecek zorluklardan bir diğeri de grup üyelerinin etrafından ilham alabileceği ekonomik destek mekanizmalarının yetersiz ya da hiç olmadığı durumlardır. Grup organizasyonunun yerel kurumlar tarafından finansal açıdan desteklenmeme ihtimalinin olduğu durumlarda bireysel ve çevresel destek mekanizmalarının ve imkanların kullanılması bir seçenek olarak önerilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Öz-savunuculuk gruplarının fikri temelinde engelliliğin sadece biyolojik tarafına odaklanan, bireyin kendini oluşturan diğer psiko-sosyal boyutları ve bu boyutların ortaya çıktığı çevre gibi önemli bir faktörü görmezden gelen bir düşünceye karşı duruş yatmaktadır. Bu karşı duruş dünyada önce bağımsız yaşam hareketi ile kendini göstermiş, sonrasında bağımsız yaşam merkezleri etrafında şekillenmeye başlamıştır.

Avrupa Sosyal İçerme Stratejisi olarak 2000 yılından itibaren öz-savunuculuk grupları temsil edilmektedir. Farklı ülkelerdeki öz-savunuculuk grupları Öz-Savunucular Avrupa Platformu⁸ altında toplanmaktadır. Böylelikle engelli hakları insanlara tanıtılırken hem de engelli bireylere (özellikle zihinsel engelli bireyler) kendilerini anlatmanın yolları hakkında eğitim verilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla, sosyal içerme politikaları olarak bu tarz uygulamaların daha da yaygınlaşması bir müddet sonra hem kullanılan dilde hem de bakış açısında büyük bir dönüşümü de beraberinde getirecektir.

Öz-savunuculuk hareketinin gelişmesi ile birlikte engelli grubu ile çalışan çeşitli meslek elemanlarının da üstlendiği roller değişmiştir. Engelliler adına karar alıp uygulamaya sokan uzman rolünden, artık salt yol göstermeye odaklanan bir anlayışa doğru evrilme gerçekleşmiştir. Bir süre sonra ise yol göstericilik rolü kendi kendini yönetme tartışması gündeme geldiğinde yerini sadece “danışmanlık” rolüne bırakmıştır. Yol gösterirken kendi fikirlerini dayatma ihtimaline karşı danışman engelli bireylere sadece seçenekler sunmaktadır. Bu süreç karşılıklı güven ilişkisini de gerektirmektedir. Yine, danışmanın ne zaman, ne kadar geride duracağını bilmesi ve eylemlerine dikkat etmesi gerekmektedir. Çünkü burada önemli olan engelli bireylerin kendilerine güven duyabilecekleri sağlıklı bir ortamı birlikte sağlamak ve nihayetinde engelli kişinin doğru kararlar almasında onu desteklemektir.⁴ Dolayısıyla bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının karşılaşılabilecek zorlukları bilmesi ve bu tür gruplara

⁸ Avrupa çalışmaları için; <http://self-advocacy.eu/> adresi ziyaret edilebilir.

danışmanlık yaparken güce dayalı hiyerarşik bir ilişki kurmak yerine motive edici, destekleyen ve yapıcı bir tutum içinde olması beklenmektedir.

Böyle bir gruba danışmanlık yapacak uzmanın öncelikle engellilik algısının salt engelliliği patolojik bir hastalık olarak gören medikal modelden beslenmesi grubun yapılanmasını da farklı yönlerde etkileyecektir. Zira böylesi bir durumda öz-savunucu grup, sosyal hizmet uzmanının bu algısı ile de mücadele etmek zorunda kalacaktır.⁵ Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğin hem medikal hem sosyal model bünyesindeki yorumlanışına hakim olması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanının engelli bireylerin gelişimsel süreçlerini bilmenin yanında toplumsal açıdan etkilerini de değerlendirebilmeleri ve grupla çalışma becerilerini edinmiş olmaları beklenmektedir. Bunun yanında, grupla çalışırken “akran desteğini sağlama, problem çözme becerisi eğitimi, atılganlık eğitimi, modelleme, yasal haklar üzerine eğitim, öz-savunuculuk becerilerini değerlendirme” gibi aktivitelerden yararlanmaları çeşitli çalışmalarda önerilmektedir.¹⁴ Ek olarak, öz-savunuculuk grupları ile ilgili literatürde sosyal hizmetin önemli bir uygulama alanı olarak kabul edilen okul odaklı müdahale yoluyla, öğrenme bozukluğu olan öğrencilerin öz-savunuculuk becerilerini gerçekleştirdiğine dair bulguların yer aldığı birçok çalışmaya⁹ rastlanılmıştır. Görüldüğü üzere sosyal hizmetin çeşitli uygulama alanlarında bu tarz çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, sosyal hizmetin uygulama bilgisi kullanılarak yapılacak öz-savunuculukla ilgili bilimsel araştırmalara da gereksinim vardır.

KAYNAKLAR

1. Meşe İ. Engelliliği açıklayan sosyal model nedir? Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2014;14 (33), 79-92.
2. Çaha H. Engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri. İnsan ve Toplum Dergisi, 2016; 5(10), 123-150.
3. Freddolino P, Moxley D, Hyduk C. A differential model of advocacy in social work practice. Fam Soc, 2004; 85(1), 119-128.

⁹ Çalışmalardan bazıları şunlardır: Megan Callahan Sherman, “The School Social Worker: A Marginalized Commodity within the School Ecosystem”; Faye Mishna, Barbara Muskat and Charlene Cook, “Anticipating Challenges: School-based Social Work Intervention Research”; Lynn Bye, Melanie Shepard, Jamie Partridge, and Michelle Alvarez, “School Social Work Outcomes: Perspectives of School Social Workers and School Administrators”.

4. Pennell R. Self-determination and self-advocacy: Shifting the power. *J Disabil Policy Stud*, 2001; 11 (4), 223-227.
5. Goodley D. Locating self-advocacy in models of disability: Understanding disability in the support of self advocates with learning difficulties. *Disabil Soc*, 1997; 12 (3), 367-379.
6. Ryan G, Griffiths S. Self-advocacy and its impacts for adults with developmental disabilities. *Aust J Adult Learn*, 2015; 55 (1), 31-53.
7. Brandt J [Online]. Creating a new self-advocacy organization – imagine the possibilities: a discussion brief. (V. C. Partnership For People With Disabilities) Available from: http://www.aucd.org/docs/add/sa_summits/vbpd%20, (Accessed 2016 May 1).
8. Stuntzner S, Hartley M. Balancing self-compassion with self-advocacy: a new approach for persons with disabilities. *Annals of Psychotherapy and Integrative Health*, 2015.
9. Anderson S, Bigby C. Self-advocacy as a means to positive identities for people with intellectual disability: 'We just help them, be them really'. (L. T. Living With Disability Research Centre) *J Appl Res Intellect Disabil*, 2015; 1-12.
10. Tufail J, Lyon K. *Introducing advocacy: the first book of speaking up: a plain text guide to advocacy*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2007.
11. What Is People First? Available from: <http://www.peoplefirst.org/>, (Accessed 2016 May 1).
12. Minnesota Governor's Council On Developmental Disabilities. Parallels in time, a history. Available from: <http://mn.gov/mnddc/parallels/index.html>, (Accessed 2016 May 1).
13. Tsuda E. Japanese culture and the philosophy of self-advocacy: The importance of interdependence in community living. *Br J Learn Disabil*, 2006; 34, 151-156.
14. Hicks-Coolick, A., Kurtz, P. Preparing students with learning disabilities for success in postsecondary education needs and services. *J Soc Work Educ*, 1997; 31-42.
15. Worrell B. *People first: Advice for advisors*. Ontario: Canadian Cataloguing In Publication Data; 1988. p. 26-58.
16. Inclusion Europe. Self-advocacy. Available from: http://inclusion-europe.eu/?Page_id=85, (Accessed 2016 May 1).